5. Московский В.В. Формирование профессиональной успешности преподавателя высшей школы / Вячеслав Вячеславович Московский // Акмеология. – 2007. – №3.
6. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції: навч.-метод. пос. – Ч. II. – К.: НАВСУ, 2003. – 143 с.
7. Тропотяга П.А. Психологические детерминанты профессиональной успешности будущего специалиста: Дис... канд. психол. н.: 19.00.03 / Павел Александрович Тропотяга; Дальневост. гос. ун-т путей сообщ. – Иркутск, 2009. – 211 с.

The article deals with the problem of professional success. The comparative analyses of scientific approaches is held. The psychologycal determinantes of professional success MEA employers are identified.

Keywords: successful operation, law enforcement, MEA employers are identified, professional success.

Отримано: 11.02.2011

УДК 159.9

О.Ю. Воронова

Рефлексія педагога-вихователя: принципи та особливості дослідження

У цій статті здійснюється теоретичний аналіз поняття рефлексії, розглядаються теоретико-методологічні аспекти та технологічні принципи вивчення даного феномена. Представлене дослідження дозволяє розглядати рефлексію як самостійний феномен, як елемент педагогічної діяльності, як показник рівня розвитку творчого потенціалу педагога, перцептивно-рефлексивних здібностей педагога-вихователя.

Ключові слова: рефлексія, саморефлексія, професійна рефлексія, професіоналізм психологічна компетентність, рефлексивна компетентність, професійна спрямованість, саморозвиток, самовдосконалення.

В этой статье осуществляется теоретический анализ понятия рефлексии, рассматриваются теоретико-методологические аспекты и технологические принципы изучения данного феномена. Представленное исследование разрешает рассматривать рефлексию как самостоятельный феномен, как элемент педагогической деятельности, как показатель уровня развития творческого потенциала педагога, перцептивно-рефлексивных способностей педагога-воспитателя.

© О.Ю. Воронова

Ключевые слова: рефлексия, саморефлексия, профессиональная рефлексия, профессионализм, психологическая компетентность, рефлексивная компетентность, профессиональная направленность, саморазвитие, самосовершенствование.

Соціальні зміни, що відбуваються у всіх сферах життя нашого суспільства, торкаються і сфери педагогічної освіти. За таких умов вкрай загострилися проблеми підготовки педагогів, вихователів. Реалізація цього завдання можлива за умови рефлексивності процесу первинної професіоналізації. Проблема розробки теоретико-методологічних та технологічних засад вивчення рефлексії педагогів-вихователів є актуальною та необхідною. Тому метою даного дослідження є теоретичне узагальнення принципів та особливостей професійної рефлексії.

У психологічній літературі дане поняття "рефлексія" має різні трактування. Рефлексія в професійній діяльності педагога-вихователя може виступати як: складова частина професійної самосвідомості (Н.В.Кузьміна, Я.Л.Коломінський, Г.С.Сухобська, С.П.Вершловський, О.Д.Алфьоров, О.А.Поліщук, Б.Д.Брагіна та ін.); як елемент педагогічної професійної діяльності (Є.М.Шиянов, І.Б.Котова, Л.М.Мітіна, Ю.Н.Кулюткін і ін.); як процес особистісного (М.А.Віслогузова, Ф.Б.Сушкова, Т.Н.Щербакова й ін.) і професійного розвитку (А.К.Маркова, Н.В.Кузьміна, А.О.Реан, Є.І. Рогов, М.В.Кларін, І.П.Раченко, Н.Ю.Посталюк і ін.). Дослідження "рефлексії" здійснюється у рамках наступних аспектів: суб'єктно-особистісний аспект, професійно-педагогічний аспект, професійно-особистісний аспект. Розглянемо кожний аспект більш ґрунтовно.

І. Суб'єктно-особистісний аспект реалізовується за допомогою підходів: саморефлексивного; особистісного.

1.Саморефлексивний підхід (М.А.Віслогузова, Ф.Б.Сушкова й ін.). Саморефлексія розглядається як внутрішньособистісний момент самореалізації майбутнього педагога-вихователя. Вона спрямована на сприйняття навчально-виховних ситуацій з погляду дитини, на пізнання способів вирішення аналітико-рефлексивних, конструктивно-прогностичних, організаційно-діяльнісних, оціночно-інформаційних і корекційно-регулюючих завдань [4]. Саморефлексія допомагає уявити дитину не тільки об'єктом, але й суб'єктом педагогічно-виховного процесу, зрозуміти суть суб'єкт-суб'єктних відносин. Трансформація педагогічної рефлексії в саморефлексію відображає високий ступінь професійної культури, свідчить про свідоме, творче відношення до педагогічної діяльності.

2.Особистісний підхід (Т.Н.Щербакова та ін). Розуміє під особистісною рефлексією критичне переосмислення педагогом-вихователем себе як носія й реалізатора професійних стереотипів.

ІІ. Професійно-педагогічний аспект реалізовується за допомогою підходів: діяльнісного; креативного.

1.Діяльнісний підхід (І.Б.Котова, Ю.Н.Кулюткін, Л.М.Мітіна, П.С.Сухобская, Є.М.Шиянов та ін.). У рамках цього підходу "рефлексію" розглядають як вид діяльності [5]. У рамках діяльнісного підходу І.Б.Котова й Є.М.Шиянов у книзі "Педагог: професія й особистість" визнають рефлексію як специфічну форму теоретичної діяльності, спрямовану на осмислення індивідом своїх власних дій, що дозволяє говорити про особливу групу педагогічних умінь – рефлексивних. Вони представляють рефлексію не просто як знання або розуміння суб'єктом у педагогічній діяльності самого себе, але з'ясовують те, як інші (діти, колеги, батьки) знають і розуміють "рефлексуючих", його особистісні особливості, емоційні реакції й когнітивні подання. Таке формулювання підтверджує тезу про триєдиний характер рефлексії – особистісний (усвідомлення самого себе), предметно-функціональний (осмислення своєї діяльності), комунікативний, міжособистісний (усвідомлення своїх дій через інших: дітей, батьків, колег).

2. Креативний підхід (Ю.Н.Кулюткін, Н.Ю.Посталюк, І.Л.Семенов, Г.С.Сухобська, Ц.Ю.Степанова, І.П.Раченко, М.В.Кларін та ін.).

Згідно з концепцією, М.В.Кларін, розкриваючи особливості творчого мислення, зв'язує його зміст із рефлексією, що дозволяє осмислювати свій досвід. Рефлексія в даному контексті містить у собі побудову умовиводів, узагальнень, аналогій, зіставлень і оцінок, а також переживання, пригадування й рішення проблем. Вона охоплює також звертання до переконань із метою інтерпретації, аналізу, здійснення дій, обговорення або оцінки. М.В.Кларін відокремлює рефлексію від мислення, переводячи її в план психічних станів. Таке трактування істотно збагачує дане поняття, дозволяючи перебороти обмеженість розгляду педагогічної діяльності від загального контексту життєдіяльності людини [8]. На думку І.П.Раченко, рефлексія проявляється в рішенні педагогічних завдань творчим шляхом.

ІІІ. Професійно-особистісний аспект реалізовується за допомогою підходів: перцептивно-рефлексивного; мотиваційного; управлінського; рефлексивного.

1. Перцептивно-рефлексивний підхід (А.К.Маркова, Н.В.Кузьміна, А.О.Реан, Є.І.Рогов та ін.).

На думку А.К.Маркової, рефлексія в професійній діяльності – це здатність педагога-вихователя подумки уявити картину ситуації очима дитини й на цій основі уточнити уявлення про себе.

Н.В.Кузьміна виділяє два види здатностей: перцептивно-рефлексивні й проективні. Ці здатності включають три види чутливості: почуття об'єкта, почуття міри або такту, почуття причетності. Почуття об'єкта характеризується емпатією і оцінкою збігу потреб дитини із пропонованими до неї вимогами. Почуття міри або такту проявляється у вихователя стосовно змін, які відбуваються в особистості, діяльності, поведінці дитини під його впливом. Почуття причетності у вихователя виявляється в чутливості до достоїнств і недоліків власної діяльності.

2. Мотиваційний підхід (Н.В.Кузьміна, Г.Л.Томілова, Ю.Н.Кулюткін, Я.Л.Коломінський, Ф.Н.Гоноболін, А.І.Щербаков, В.А.Сластьонін, О.М.Леонтьєв, Г.С.Сухобська, С.Г.Вершловський і ін.).

У визначенні сутності й структури педагогічної спрямованості у вітчизняних психологічних дослідженнях виділяють три позиції: емоційно-ціннісне відношення до професії педагога (Н.В.Кузьміна, Г.А.Томілова, Я.Л.Коломинський та ін); професійно-значима якість особистості педагога (Ф.Н.Гоноболін, А.І.Щербаков, В.А.Сластьонін, О.М.Леонтьєв і ін.); і рефлексивне керування розвитком вихованців (Ю.Н.Кулюткін, Г.С.Сухобська, С.Г.Вершловський, Л.А.Регуш та ін.).

Ю.Н.Кулюткін, Г.С.Сухобська підкреслюють, що педагогічна праця – це процес рефлексивного керування. Таке керування повинно бути гуманістичним, бо тільки тоді вихователь може ставати у позицію дитини, розуміти мотиви її вчинків, співпереживати їй. Рефлексивне керування не може здійснюватися без прогнозування. Щоб стати на позицію дитини (мислити її думками, представляти її переживання й відносини), дитину потрібно дуже добре знати. Це знання й слугує основою для рефлексії, що не зводиться до відтворення, розгадування думок і почуттів вихованця, а є завжди припущенням про них, має імовірнісний характер. Рефлексія – відбиття внутрішнього світу іншої людини й одночасне припущення, побудоване на цьому відбитті, з урахуванням рефлексії вихователь організує своє поводження й діяльність вихованців.

3. Управлінський підхід (А.Д.Алфьоров, Я.І.Український, О.А.Поліщук, В.А.Сластьонін та ін.). У психолого-педагогічній літературі існує поділ професійної компетентності на кілька видів: психологічна, педагогічна, психолого-педагогічна, рефлексивна. Але в кожній з них присутня рефлексія.

А.Д.Алфьоров розглядає психологічну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок з психології, чіткість позиції

відносно ролі психології в професійній діяльності вихователя; уміння бачити за поведінкою дитини стан її душі, рівень розвитку її пізнавальних інтересів, емоційних, вольових сфер; педагогічно грамотно впливати на психіку дитини з метою її гармонійного розвитку, вважає необхідним компонентом у психологічній компетентності вміння аналізувати, тобто здійснювати рефлексію.

Я.І.Український, виділяючи в психологічній компетентності вміння вихователя психологічно грамотно виходити з важких педагогічних ситуацій і будувати взаємини з колегами, батьками, дітьми, акцентує увагу на вмінні вихователя прагнути до самопізнання, самовдосконалення.

В.А.Сластьонін визначає педагогічну компетентність через поняття: рефлексія, емоційна стійкість, облік індивідуальних особливостей, схильностей, характеру педагога, позитивне відношення до праці.

О.А.Поліщук вводить поняття "рефлексивна компетентність", під якою розуміє професійну якість особистості, що дозволяє найбільш ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує процес розвитку й саморозвитку, що сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності.

4. Рефлексивний підхід (Б.Д.Брагіна, В.Н.Козієв, В.П.Саврасов, Л.А.Григорович та ін.).

Б.Д.Брагіна, аналізуючи професійну самосвідомість, робить основний акцент на пізнанні й самооцінці професійних якостей і відношення до них через рефлексію [6]. Трактує самосвідомість як виборчу діяльність особистості, підпорядковану завданню професійного самовизначення; усвідомлення себе як суб'єкта своєї професійної діяльності.

В.Н.Козієв розглядає дане явище як центральний елемент педагогічної майстерності, що здійснює, насамперед, регулюючу функцію діяльності педагога через рефлексію.

Отже, професійна рефлексія дозволяє людині оцінити свої професійні здібності, співвіднести їх із цілями й очікуваними (планованими) результатами своєї професійної діяльності. Професійна рефлексія як область самопізнання виникає вже на перших етапах професійного становлення: у процесі професійного навчання та на початковій стадії реалізації професійних функцій. У міру засвоєння професійного простору така рефлексія стає більш стабільною і глибокою. Вона починає містити в собі вивчення власного досвіду не тільки професійного сьогодення, але й минулого, що дозволяє особистості краще зрозуміти свої можливості й ресурси,

виробити індивідуальний стиль професійної діяльності, здійснити корекцію на всіх її етапах: ціленаправленості, планування, реалізації й ін.

Розгляд рефлексії у психологічних дослідженнях повинен бути підпорядкованим певним принципам. Методологічна підстава цих принципів опирається на загальний рефлексивно-акмеологічний підхід. Тому, слід вивчати рефлексію майбутнього вихователя у рамках наступних принципів: діяльнісного підходу, суб'єктного, комплексного, гуманістичного, аксіологічного, процесуально-динамічного, психосоціального, операційно-технологічного підходів, зворотного зв'язку.

У діяльнісному підході вихідним є аналіз перетворень психічної реальності в процесі діяльності. Саме в діяльності проходить розвиток і становлення свідомості: те, що в предметному світі виступає для суб'єкта як мотиви, цілі й умови його діяльності, повинно бути представлене, відбито в його свідомості (О.М. Леонтьєв, С. Л. Рубінштейн) [7].

Принцип діяльнісного підходу розкривається за допомогою виділених Н.В. Кузьміною рівнів педагогічної діяльності: репродуктивний; адаптивний; рівень, що локально моделює знання; рівень діяльності; рівень, що системно моделює поводження дітей-вихованців – це дозволяє по-різному вишиковувати педагогу-вихавателю свою професійну діяльність.

При розгляді рефлексії педагогів-вихователів велике значення має принцип суб'єктного підходу (І.Н.Семеньов, Б.Ф.Ломов, С.Л.Рубінштейн, Л.С.Виготський, А.В.Брушлинский, К.О.Абдульханова, С.Л.Франк, Т.Шарден та ін.). Системоутворюючим фактором акмеологічної системи є особистість, що виступає як суб'єкт. Принцип суб'єкта є парадигмальним для акмеології.

Принцип суб'єктного підходу через призму професійного мислення, психології спілкування й міжособистісних відносин простежується в роботах таких учених, як С.Л.Рубінштейна, Л.С.Виготського, А.В.Брушлінського, П.Я. Гальперіна, П.С.Сухобської, В.І.Слободчікова, Є.М.Шиянова, І.Б.Котової і ін. [3].

Суть даного принципу можна також розкрити через суб'єктивно-особистісний аспект, де рефлексія розглядається в саморефлексивному й особистісному підході. Тут дійсно простежується кореляція між самореалізацією й переосмисленням педагогом-вихователем своїх професійних стереотипів [1].

Принцип комплексного підходу (Б.Г.Ананьєв, Н.А.Логінова, Б.Ф.Ломов і ін.) до вивчення професійної діяльності педагога спрямований на виявлення єдності й способів зв'язку його

онтологічних різних якостей. На думку Н.А.Логінової, це спрямованість на виявлення багатоаспектності, багатофакторності, різнорідності онтологічних детермінант і онтологічних складових. Б.Ф.Ломов відзначав, що тенденція розвитку комплексного підходу пов'язана з визначенням фундаментальних вузлових проблем, які вимагають комплексного дослідження [2].

Щодо принципу системного підходу у вивченні педагогічної рефлексії (В.М.Садовський, Г.П.Щедровицький, Є.Г.Юдін, Л.С.Виготський, С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонтьєв, Б.Г.Ананьєв, Б.Ф.Ломов та ін.). На думку Є.Г.Юдіна, системний підхід являє собою особливий напрям у методології наукового пізнання, у його основі лежить подання про об'єкт як про систему.

Б.Ф. Ломов сформулював загальні вимоги до системного аналізу психічних явищ, отже, вони є чинними і для рефлексії взагалі, і педагогічної зокрема: педагогічна рефлексія багатомірна й повинна розглядатися в різних системах виміру; вона повинна досліджуватися як багаторівнева, будуватися ієрархічно; при її описі необхідно враховувати множинність тих відносин, у яких вона існує, тобто уявляти різнопорядковість її властивостей; багатомірність і багаторівневість рефлексії із необхідністю припускають систему її детермінант; педагогічна рефлексія повинна вивчатися в розвитку; у ході розвитку відбувається зміна її детермінант, зміна системних підстав.

Отже, у дослідженні педагогічної рефлексії принцип системного підходу реалізується повністю, тому що вона вивчається в динаміці, з обліком теоретичної й практичної бази дослідження. Принцип системного підходу вивчення рефлексії реалізується через:

1) аспекти: суб'єктно-особистісний, професійно-педагогічний, професійно-особистісний. Аспекти необхідно розглядати невідривно один від одного, тому що всі вони є необхідною умовою успішної професійної діяльності будь-якого педагога;

2) структурні компоненти рефлексії: мотиваційно-цільовий, когнітивно-операційний, емоційний, оцінний, які також необхідно розглядати в системі, тому що при відсутності будь-якого з них відбувається формування неадекватної "Я-концепції" педагога;

3) вивчення й узагальнення структурних компонентів "Я-концепції" педагога-вихователя: описового, когнітивного, поведінкового і оцінного, у якому одним з необхідних елементів виступає професійна й особистісна самооцінка, що дозволяє майбутньому вихователю по-іншому вибудувати свою професійну діяльність, взаємодію з дітьми, батьками й педагогічним колективом.

Щодо принципу гуманістичного підходу при вивченні педагогічної рефлексії (Є.М.Шиянов, І.Б.Котова, С.В.Кульневич та ін.),

то він спрямований на висвітлення можливостей рефлексії для підтримки особистості шляхом визнання її якостей як суб'єкта і її здатностей самостійно вирішувати життєві протиріччя. Стосовно навчання, цей підхід актуалізує інтелектуальні можливості педагога – вихователя, його свідомість, завдяки яким він може оптимально вирішувати протиріччя, що виникають у професійно-педагогічній діяльності. Шляхом моделювання для особистості педагога природних або штучних ситуацій гуманістичний підхід дозволяє піднятися на новий рівень розкриття своїх можливостей.

Цей принцип також враховується при дослідженні педагогічної рефлексії. Тут необхідно звернути увагу на характер педагогічної діяльності. Рефлексія розглядається із трьох позицій: особистісної, предметно-функціональної й міжособистісної (Є.Н.Шиянов, І.Б.Котова), де дитина виступає суб'єктом творчої діяльності педагога.

Принцип гуманістичного підходу проявляється в одному зі структурних компонентів рефлексії – оцінному, що дозволяє майбутньому вихователю вникнути в сутність навчальних і виховних явищ і процесів, зрозуміти закономірності протікання професійної діяльності, правильно оцінити й вчасно скорегувати свою роботу.

Принчип аксіологічного підходу у вивченні педагогічної рефлексії. У процесі своєї діяльності кожний вихователь як особистість актуалізує лише ту частину професійних цінностей, що є для нього життєво й професійно необхідними. Цю особливість педагог закладає в його свідомості в образі "Я-професіонал", з яким і коректується індивідуалізований професійно-педагогічний досвід і пов'язані переживання, переконання, професійні зв'язки й відносини.

Принцип аксіологічного підходу реалізується в професійній роботі через основні настанови майбутнього вихователя, що виникають у навчанні та вихованні: егоїстична настанова, пов'язана з інтересами й потребами свого его; організаційно-діяльнісна настанова, яка грунтується на інтересах колег, дітей, запитах батьків і зафіксована в інструкціях адміністрації; дидактична настанова, заснована на інтересах і вимогах до засобів навчання й виховання; гуманістична настанова, яка грунтується на інтересах і проявах своєї сутності в професійній діяльності й сутності інших людей: адміністрації, колег, батьків і дітей.

Принцип процесуально-динамічного підходу при вивченні педагогічної рефлексії (З.Фрейд, А.Маслоу, К.Роджерс, Г.Олпорт, К.Левін, С.Л.Рубінштейн і ін.). Автори даного принципу акценти ставлять на динаміку поводження, на вивченні його детермінант і регуляторів, функціонального призначення окремих психічних

явищ, тобто досліджують тимчасове розгорнення поводження й діяльність людини, місце в ній різних психологічних структур. Вони наділяють структури психічного, отримані в результаті системно-структурного аналізу, динамічними характеристиками. Структурне подання щодо психічного перетворюють її у діючу модель, що дозволяє пояснити конкретні психологічні реалії: дії, стани, поводження. Цей принцип реалізується у декількох напрямках: при визначенні сутності й структури педагогічної спрямованості, що реалізується через емоційно-ціннісне відношення до своєї професії, професійно значиму якість особистості педагога і рефлексивне керування розвитком дітей; при вивченні видів професійної компетентності: психологічної, педагогічної, психолого-педагогічної й рефлексивної; при виявленні структурного компонента рефлексії – мотиваційно-цільового, котрий детермінує професійну діяльність педагога, наповнює її особистісним змістом і сприяє тим самим формуванню адекватної "Я-концепції" вихователя; при розгляді поведінкової складової "Я-концепції", яку можна охарактеризувати за допомогою етапів самооцінної діяльності вихователя: комунікативний; етап соціально значимої діяльності; власне педагогічна діяльність; і самопізнання-оволодіння спеціальними самооцінними знаннями, методами й формами взаємодії з педагогічним колективом, вихованцями і їхніми батьками.

Принцип психосоціального підходу при вивченні педагогічної рефлексії (К.А.Абдульханова – Славська). Сутність даного принципу полягає в русі до досліджуваного об'єкта при виявленні історичних, соціальних, культурних, особистісних детермінант його реального стану. Предметом психосоціального дослідження є не абстрактна особистість, а особистість, що живе в певному соціумі, специфіка її свідомості, обумовлена історичними, біографічними обставинами її життя, життєвою позицією, національною, професійною приналежністю, віком, статтю [1].

Принцип операційно-технологічного підходу при дослідженні педагогічної рефлексії (А.С.Гусева, В.Г.Зазикін, А.К.Маркова, Е.А.Яблокова, О.С.Анісімов та ін.) проявляється не тільки на прикладному, практичному, емпіричному рівнях, у розробках акмеологічних технологій, а також у сукупності здатностей, навичок, умінь, професійно важливих якостей, але й містить у собі, на думку А.К.Маркової, компоненти операційної сфери: професійну свідомість, самосвідомість, професійне мислення (тип мислення). Система технологічного забезпечення діяльності в професії включає оптимальне використання психологічних ресурсів особистості, їхній розвиток і вдосконалювання [2].

Щодо принципу зворотного зв'язку при вивченні педагогічної рефлексії (П.К.Анохін, Н.А.Бернштейн, А.Р.Лурія, І.М.Сеченов, В.М.Бехтерев і ін.), то він є одним з механізмів функціонування системи рефлексії. Зворотний зв'язок утворює основу оцінної діяльності вихователя. Зворотний зв'язок є розкриттям опосередкованого характеру самопізнання особистості через самореалізацію, є основою динамічного характеру формування й становлення "Я – концепції" освітянина [2].

У психолого-педагогічних дослідженнях цей принцип простежується при вивченні професійного розвитку, формування адекватної "Я-концепції" вихователя. Мітіна Л.М. виділяє наступні стадії з різним рівнем розвитку самосвідомості: 1) стадія самовизначення – співвіднесення знань про себе відбувається в рамках зіставлення "Я" і "інші" (педагоги, діти, батьки), завдяки особливому взаємозв'язку з іншими людьми; 2) стадія самовираження – співвіднесення знань про себе відбувається в рамках "Я" і "Я", завдяки співвіднесенню поведінки з тією мотивацією, що реалізує вихователь; 3) стадія самореалізації – співвіднесення знань про себе відбувається в рамках "Я" і "вище Я":

Одним з основних принципів вивчення педагогічної рефлексії є акмеологічний принцип (А.О.Деркач, В.І.Слободчіков, Б.Г.Ананьєв, О.А.Бодальов, Н.В.Кузьміна, А.К. Маркова й ін.), що реалізується через наступні аспекти: віковий, утворювальний, професійний, креативний і рефлексивний. Віковий аспект спрямований на діагностику задатків і здібностей. Утворювальний аспект націлений на діагностику та розвиток знань і вмінь у системі загальної, професійної й безперервної освіти Професійний аспект пов'язаний з визначенням можливостей і результатів здійснення трудової діяльності через з'ясування професійної придатності, психологічної готовності до даного виду праці й ступеня соціальної відповідальності за процес і результати.

Акмеологічна концептуалізація професійної діяльності представників конкретної сфери праці припускає побудову такої фундаментальної моделі професіоналізму, що розглядає в діалектичній єдності прояв діяльнісного й особистісного – професіоналізм особистості й професіоналізм діяльності, а також припускає спеціальний облік і виявлення того, якою мірою комунікативна активність членів колективу пов'язана з їх індивідуально-психологічними й особистісними особливостями [2].

Отже, узагальнюючи вищевикладене, відзначимо, що в дослідженні рефлексії педагога і вихователя використані основні підходи (суб'єктно-особистісний, професійно-педагогічний, профе-

сійно-особистісний). Теоретичне вивчення проблеми рефлексії вихователя ґрунтувалося на наступних принципах: принцип діяльнісного підходу, що відображає кореляцію між рефлексивною діяльністю і професійним досвідом; принцип суб'єктного підходу, що демонструє термінологічні особливості рефлексії впродовж філософського й історичного простору; принцип комплексного підходу, що розкриває систему поглядів на проблему рефлексії з погляду різних наук: філософських, природничих, соціологічних, педагогічних і психологічних; принцип системного підходу, що реалізується через аспекти професійної діяльності педагога: суб'єктно-особистісний, професійно-педагогічний, професійно-особистісний; через структурні компоненти рефлексії й через вивчення компонентів "Я-концепції" вихователя; а також через підбір психодіагностичних методик, тестів; принцип гуманістичного підходу, що ґрунтується на осмисленні педагогом своєї діяльності, її корекції з опорою на індивідуально-психологічні особливості всіх учасників виховного процесу; принцип аксіологічного підходу, що дозволяє вихователям зрозуміти цінність, значимість своєї професійної діяльності, що розкривається через мотиваційно-цільовий компонент рефлексії й виконання вправ, спрямованих на вивчення відношення вихователя до своєї роботи; принцип процесуально-динамічного підходу, що характеризує діяльність вихователя через призму його професійної спрямованості, компетентності й готовності до здійснення рефлексивної педагогічної діяльності; принцип операціонально-технологічного підходу, що відображає рівні розвитку розумової діяльності вихователя з погляду різних наукових досліджень; принцип зворотного зв'язку, що характеризує рівень професійного розвитку вихователя, його професійної самосвідомості; принцип акмеологічного підходу, що показує динаміку розвитку рефлексії, сформованість образу "Я – професіонал", реалізацію в навчально-виховному процесі творчого підходу.

Список використаних джерел

1. Абдульханова К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования личности): Избранные психологические труды [Текст] / К.А. Абдульханова. – Воронеж, 1999. – 304 с.
2. Акмеология: Учебник [Текст] / под общ. ред. А.А. Деркача. – М, : Изд-во РАГС, 2004. – 688 с.
3. Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления [Текст] / О.С. Анисимов. – М. : Экономика, 1991. – 414 с.

4. Ковалёв Б.П. Рефлексивная регуляция педагогической деятельности [Текст] / Б.П. Ковалёв // Психология учителя. – М., 1989. – С. 6-9.
5. Котова И.Б. Эффекты и феномены педагогического взаимодействия [Текст] / И.Б. Котова, Е.И. Рогов // Педагогическое взаимодействие: педагогический аспект. – М, 1990. – С. 3-14.
6. Котова И.Б. Феноменология и типология профессионального взаимодействия педагога [Текст] / И.Б. Котова, В.И. Мареев, Е.И. Рогов. – Ростов н/Д, 1990. – 35 с.
7. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. [Текст] / А.Н. Леонтьев. – 2-е изд. М.: Политиздат, 1997. – 304 с.
8. Осухова Н.Г. Становление творческой индивидуальности педагога [Текст] / Н.Г. Осухова. – Педагогика. – 1992. – № 3, № 4.

The theoretical analysis of the reflection concept is given in the article. heoretical and methodological aspects and technological principles of studying the reflection phenomenon are analyzed in the article. The presented research allows to consider a reflexion as: an independent phenomenon, an element of pedagogical activity, a development indicator of the creative potential of the teacher, reflective abilities of the teacher.

Keywords: reflexion, selfreflexion, professional reflexion, professionalism, psychological competence, reflective competence, professional orientation, self-development, self-improvement.

Отримано: 10.02.2011

УДК 159.923.2 + 159.923.32

В.І. Вус

Особливості аксіогенезу підлітків у процесі релігійної освіти

Статтю присвячено питанню формуючого впливу на ціннісно-смислову сферу підлітків. Вперше розглянуті особливості особистісного аксіогенезу підлітків, вихованців релігійних закладів освіти на Україні. Обговорюються результати проведеного емпіричного дослідження, яким охоплені ієрархічні системи цінностей як позитивного, так і негативного рівнів. Порівнюються особливості аксіогенезу підлітків-учнів традиційних освітніх закладів та підлітків-вихованців релігійних закладів освіти.

Ключові слова: аксіогенез, релігійна освіта, релігійно-моральні цінності, ціннісні орієнтації особистості.

© В.І. Вус